

Ks. Antoni Żurek¹

„Życ z Ewangelii” (1Kor 9,14) – zasada św. Pawła w interpretacji Ojców Kościoła

Św. Paweł w swoim liście do gminy w Koryncie, powołując się na Chrystusa, sformułował następującą zasadę: „Pan postanowił, że ci, którzy głoszą Ewangelię, z Ewangelii żyją” (1Kor 9,14). Apostoł Narodów podaną zasadę opatrzył komentarzem, w którym zawarł dla niej uzasadnienie oraz określił standardy jej stosowania. Przywołując teksty Starego Testamentu oraz wypowiedzi Chrystusa, adresatom swojego listu przypomniał o prawie do korzystania z owoców swej pracy i do przyznania robotnikom lub żołnierzom zapłaty za wykonane dzieło². Swoją wypowiedź św. Paweł zakończył wyznaniem o osobistej rezygnacji z korzystania z tego, na co Pan zezwolił, podając przy tym motywy takiej decyzji³.

Wypowiedź ta stała się jedną z wytycznych regulujących kwestie bytu materialnego duchownych w starożytnym Kościele⁴. Przenosząc tekst św. Pawła na realia kościelne, odczytywano go jako przyznanie prawa albo danie możliwości do korzystania ze „złożonych ofiar” i tym samym do „życia z Ewangelii”.

Apostoł Narodów jednak nie tyle rozstrzygał o praktycznych rozwiązaniach, ile podawał teologiczne racje do ich poszukiwań. Tak też traktowali tę wypowiedź Ojcowie Kościoła, czyniąc ją przedmiotem swoich

¹ Ks. prof. dr hab. Antoni Żurek, kierownik Katedry Patrologii i Historii Kościoła na Wydziale Teologicznym, Sekcja w Tarnowie Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie; e-mail: antoni.zurek@upjp2.edu.pl; ORCID: 0000-0002-9627-0245.

² Por. Pwt 25,4.

³ Por. 1Kor 9,15-18.

⁴ Drugim istotnym tekstem było zdanie z Ewangelii według św. Mateusza: „kto pracuje, ma prawo do utrzymania” (Mt 10,10). Szerzej zob. A. Żurek, *Prawo do „życia z Ewangelii” w świetle tradycji patrystycznej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 21/2 (2002) s. 98-100.

analiz i wyjaśnień⁵. W niniejszym artykule te wypowiedzi Ojców zostaną przypomniane. Zwrócona zostanie uwaga na samą metodę egzegetowania rzeczonych tekstów, jak też na praktyczne wnioski wynikające z tej egzegezy. Ich przypomnienie zdaje się mieć rację bytu, bo rozwiązania przyjęte w oparciu o tekst św. Pawła ukształtowały tradycję i późniejsze prawo kościelne w tym zakresie, a dyskusje na temat utrzymania duchownych powracają i w realiach Kościoła w Polsce są nader aktualne.

1. Kto i jak może „żyć z Ewangelii”?

Zasada „życia z Ewangelii” funkcjonowała zapewne w gminach poapostolskich, choć nie znamy ani szczegółów na ten temat, ani wyraźnych odwołań do św. Pawła⁶. Szersze przywoływanie tekstu Apostoła Narodów spotykamy dopiero u Orygenesusa. Prezbiter z Cezarei przywołuje ten urywek w różnych kontekstach w kilku swoich wystąpieniach, co może świadczyć o aktualności problemu poruszonego przez Apostoła. Najszerzej komentuje wskazane słowa św. Pawła w jednej z homilii do Księgi Liczb. Komentując przepis o pierwocinach, Orygenes postuluje jego dosłowne odczytanie i dodaje:

Moim zdaniem w taki też sposób trzeba postąpić z zapisem, który trzymam w dłoniach. Jest bowiem rzeczą słuszną i pożyteczną, aby pierwociny ofiarowywano również kapłanom ewangelicznym. „Tak bowiem i Pan postanowił, aby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelię” (1Kor 9,14)⁷.

„Kapłani ewangeliczni” (w domyśle osoby należące do kleru) mogą, jak widać, oczekiwać świadczeń materialnych ze strony osób, wśród których pełnią swą posługę. Była to już dla Orygenesusa oczywistość potwierdzana przez niego w innych jego wypowiedziach⁸. Można zatem te deklaracje traktować jako świadectwo przekonania ludzi Kościoła trzecie-

⁵ Tekst ten zazwyczaj był wyjaśniany w sensie literalnym, choć zdarzały się interpretacje alegoryczne (por. Clemens Alexandrinus, *Stromata* 4, 97, 4-5). Autorzy tych ostatnich nie odnoszą się do omawianej tutaj kwestii.

⁶ Stosowną aluzję znaleźć można w *Didache*, a później u Ireneusza z Lyonu. Szerzej zob. Żurek, *Prawo do „życia z Ewangelii” w świetle tradycji patrystycznej*, s. 98-99.

⁷ Orygenes, *In Numeros homiliae* 11, 2.

⁸ Czasem były to tylko lapidarne stwierdzenia. Por. „Nakazano, aby ci, którzy głoszą Ewangelię, żyli z Ewangelii” (Orygenes, *Commentarium in Epistulam ad Romanos* 3, 3).

go wieku o zastosowaniu tej zasady przynajmniej do niektórych kategorii duchownych.

W podobnym duchu będą się wypowiadać późniejsi Ojcowie Kościoła. Jan Chryzostom, jeszcze jako prezbiter w Antiochii, w swoich homiliach do *Pierwszego listu do Koryntian* wprowadzie interesujący nas tekst św. Pawła komentuje dość szeroko, ale sama kwestia „życia z Ewangelią” interesuje kaznodzieję tylko w ograniczonym zakresie⁹. Mimo wszystko jednak zauważa, że „trudzącym się nauczycielom należy się zapłata”¹⁰. Odwołując się do innych tekstów biblijnych oraz do przykładu lewitów starotestamentalnych, krótko stwierdza: „Pan polecił tym, którzy głoszą Ewangelię, aby z Ewangelią żyli”¹¹. Tym, co uderza Jana Chryzostoma w wypowiedzi św. Pawła, to delikatności, z jaką Apostoł się wyraża. Nie mówi bowiem o „wspieraniu od ofiarujących”, ale „ze świątyni mają utrzymanie, aby przyjmujący nie poczuli się poniżeni”¹².

Zastosowanie w Kościele zasady św. Pawła potwierdza inny prezbiter, współczesny Janowi Chryzostomowi, Hieronim. W liście do Nepocjana, analizując termin „clericus”, zastanawia się on nad tożsamością duchownego. Przyznając się do przynależności do stanu tych, którzy jako duchowni służą „Kościołowi Chrystusa”, konstatuje: „Służąc ołtarzowi, z ofiar ołtarza mam utrzymanie, mając pożywienie i odzienie zadowolony, będę i za nagim krzyżem pójdę pozbawiony wszystkiego”¹³. Jak widać, wielki biblista „życie z Ewangelią” w przypadku duchownego uważał za rzecz oczywistą i niewymagającą uzasadnienia.

Hieronim, zadawalając się „pożywieniem i odzieniem”, zdaje się odwoływać do standardów, na jakie duchowni korzystający z zasady św. Pawła mogli liczyć. Na ten aspekt zwracał uwagę już Orygenes. Odnosząc słowa św. Pawła również do siebie, odnajdywał w nich przestrożę dla „żyjących z Ewangelią”. Według niego Apostołowi chodzi o to, aby powołując się na prawo ustanowione przez Chrystusa, ludzie korzystający z niego „Więcej nie żądali niż pożywienie proste i konieczne ubranie”. Resztę należy przekazać tym, „którzy doznają niedoli w troskach tego świata”¹⁴.

⁹ Więcej uwagi poświęca odparciu zarzutów związanych z wykorzystaniem majątku kościelnego. Szerzej zob. I. Milewski, *Majątek kościelny i jego funkcja w świetle pism kapadockich Ojców Kościoła i Jana Chryzostoma*, VoxP 34-35 (1998) s. 421-422.

¹⁰ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae*, 21, 3.

¹¹ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae*, 22, 1.

¹² Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae*, 22, 1.

¹³ Hieronymus, *Epistula* 52, 5.

¹⁴ Origenes, *Commentarium in Mattheum* 61.

Dozwolone jest zatem skromne utrzymanie, co nie zawsze miało miejsce już w czasach Orygenesusa. On sam w innym tekście zauważa, że choć sługom Bożym godzi się „żyć jedynie z Ewangelii [...] oni tak nie żyją, lecz gromadzą bogactwo i posiadłości”¹⁵.

Na sposób korzystania z prawa do „życia z Ewangelii” zwracał również uwagę w cytowanych homiliach Jan Chryzostom. Według niego prawo przypomniane przez św. Pawła pozwala duchownym, „aby żyli, a nie handlowali albo gromadzili”, bo istotnie „ci, którzy sprawują święte obrzędy, ze świątyni mają utrzymanie”, co oznacza, że Apostoł wskazuje „na umiar i na to, że nie należy gromadzić pieniędzy, ani się bogacić”¹⁶. Wcześniej przypomniawszy, że „Nauczyciel powinien poprzestawać na małej nagrodzie i jedynie na koniecznym pożywieniu [...] Kapłan powinien zadawać się tym, co konieczne”¹⁷. W tych krótkich przypomnieniach zawarta jest nie tylko ogólna zasada, o której pamiętać powinni wierni, ale w jeszcze większym stopniu przestroga, a być może również przygana skierowana do swoich braci duchownych.

W podobnym duchu można odczytać wypowiedź Hieronima, w której przebrzmiewa echo słów św. Pawła. Przyjacielowi, który wyzbywszy się majątku, został mnichem, przypomina zdanie z Pierwszego listu do Koryntian o prawie do życia z ofiar ołtarza, polecając mu jednocześnie pamiętać o innej dyspozycji św. Pawła, by „Mając żywność i ubranie, na tym poprzestawać”¹⁸.

Również współczesny Janowi Chryzostomowi i Hieronimowi biskup Augustyn w kazaniu *O pasterzach* radzi tym duchownym, którzy nie mają własnych środków utrzymania, „Niech biorą od owiec na konieczne utrzymanie (*sustentionem necessitatis*)”¹⁹. Istotne w tym zdaniu jest słowo „konieczne”, wyznaczające granicę korzystania z cytowanego prawa. Podobną zasadę przypomniawszy, komentując ten sam tekst św. Pawła w traktacie *O zgodności ewangelistów*. Pozwala on duchownym spodziewać się od wiernych tylko tego, co jest „konieczne do życia” (*huic vitae necessaria*)²⁰.

Jednoznaczne stanowisko Kościoła starożytnego w sprawie możliwości „życia z Ewangelii” można podsumować lapidarnym stwierdzeniem

¹⁵ Origenes, *Commentariorum series (latine)* 16, 21.

¹⁶ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 22, 1.

¹⁷ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 21, 3.

¹⁸ Hieronymus, *Epistula* 66, 8. Por. 1Tm 6,8.

¹⁹ Augustinus, *Sermo* 46, 5.

²⁰ Augustinus, *De consensu ewangelistarum* 2, 30, 74.

duchowego spadkobiercy Augustyna z początku szóstego wieku. Prezbiter Julian Pomeriusz, bo o nim mowa, napisze: „Cóż innego oznacza życie z Ewangelii, jak nie to, że tam, gdzie się pracuje, otrzymuje się też środki potrzebne do życia”²¹. Autor tych słów nie widzi potrzeby uzasadnienia przytoczonej zasady, bo zdaje się ona być już oczywista.

2. Wolność od trosk, by poświęcić się duszpasterstwu

W komentarzach Ojcowie Kościoła do omawianych tu słów św. Pawła zwracają uwagę na częste przypominanie tytułu, z jakiego duchownym przysługuje możliwość „życia z Ewangelii”. Na czoło wysuwają się dwa argumenty: uwolnienie od trosk bytowych, by móc poświęcić się pracy ewangelicznej, oraz rekompensata za tę pracę. Św. Paweł w swojej argumentacji używał obrazów żołnierza otrzymującego żołd, rolnika korzystającego z plonów swej pracy czy wreszcie wymiany dóbr duchowych i materialnych²². Te obrazy z różnym natężeniem powracają w argumentacji Ojców.

Orygenes akcentuje potrzebę uwolnienia duchownych od „trosk doczesnych”, by w większym wymiarze mogli poświęcić „czas słowu Bożemu”. Od wiernych winni zatem otrzymać „co jest im niezbędne [...] A jeśli przypadkiem otrzymawszy to [...] nie będą dbać o wykształcenie, nie będą się zajmować słowem Bożym i nie będą «dniami i nocą rozmyślać o Prawie Bożym»²³, to [...] będą musieli zdać przed Panem sprawę z dusz waszych”²⁴. Chociaż nie ma tu bezpośredniego odwołania się do tekstu św. Pawła, to sugestia Orygenesesa jest dość przejrzysta: kapłani mają przybliżać wiernym dobra niebieskie, w zamian za co są uwolnieni od zabiegania o konieczne sprawy doczesne.

Ta sama kwestia powraca w kilku aspektach w wystąpieniach Augustyna z Hippony. Pobieżnie porusza tę sprawę wtedy, gdy komentuje scenę łowienia ryb przez Apostołów już po zmartwychwstaniu Chrystusa²⁵. Biskup Hippony wyjaśnia fakt powrotu Apostołów do pracy, jaką wykonywali przed pójściem za Chrystusem, w takich słowach:

²¹ Iulianus Pomerius, *De vita contemplativa* II 14.

²² Por. 1Kor 9,7.11.

²³ Por. Ps 1,2.

²⁴ Origenes, *Homiliae in Jesu Nave* 17, 3.

²⁵ Por. J 21,1-8.

Nie jest to nakazem, ale prawem (*non imperatum, sed in potestate*) udzielonym Apostołom, aby nie żyli z czego innego, jak tylko z Ewangelii, i żeby od tych, którym głosząc Ewangelię, to co duchowe siali, to co cielesne w żniwie mieli, to jest mieli pożywienie dla ciała, i jako żołnierze Chrystusa pobierali należny żołd, jakby od mieszkańców prowincji Chrystusa²⁶.

Słowa o sianiu tego, co duchowe, korzystaniu ze żniw czy też o żołdzie są niewątpliwie nawiązaniem do tekstu św. Pawła, choć wprost nie jest on cytowany. W świetle tego, co pisał św. Paweł, Augustyn zdaje się traktować środki przeznaczone na utrzymanie duchownych jako rodzaj wynagrodzenia za ich pracę. Jakkolwiek w innym kazaniu przestrzega duchownych następująco: „Niech nie szukają w przepowiadaniu Dobrej Nowiny jakby własnej korzyści, aby nie wydawało się, że głoszą Dobrą Nowinę przymuszeni własnym niedostatkiem”²⁷.

Szerzej tekst św. Pawła rozwija Augustyn z Hippony w swoim traktacie *O pracy mnichów*. Mnichom powołującym się na św. Pawła i odmawiającym pracy fizycznej wyjaśnia, komu takie prawo przysługuje²⁸. Doprecyzowuje również, o jaką pracę chodzi. Pisze on:

Wszyscy głosiciele Ewangelii i słudzy słowa Bożego otrzymali od Pana prawo, aby nie pracować własnymi rękami, lecz żyć z głoszenia Ewangelii, zajmując się jedynie sprawami duchowymi w ogłaszaniu Królestwa niebieskiego i budowaniu pokoju Kościoła [...]. Głosiciele Ewangelii otrzymali wprawdzie prawo zwalniające od pracy, lecz odnoszące się do zajęć fizycznych, za pomocą których zdobywa się środki do życia [...], jedząc darmo chleb od tych, którym darmo głosili łaskę²⁹.

Zwolnienie dotyczyło zatem tylko pracy fizycznej, bo – jak wynika z dalszej części traktatu – była ona trudna do pogodzenia z działalnością apostołską, a jest sposobem na zdobycie środków utrzymania. Zasada jest zatem prosta: „Jeśli są sługami ołtarza, szafarzami sakramentów [...]

²⁶ Augustinus, *In Evangelium Ioannis tractatus* 122, 3.

²⁷ Augustinus, *Sermo* 46, 5.

²⁸ Szerzej zob. W. Turek, *Praca fizyczna w życiu monastycznym: argumentacja św. Augustyna w „De opere monachorum”*, *VoxP* 70 (2018) s. 171-191.

²⁹ Augustinus, *De opere monachorum* VII 8. Szersza interpretacja tekstu św. Pawła w tym traktacie w: N. Cipriani, *Introduzione*, w: Sant'Agostino, *Morale e ascetismo cristiano*, *NBA* VII/2, Roma 2001, s. 495-497.

wprost mogą domagać się korzystania z tego prawa (*vindicant potestatem*)”³⁰.

Korzystającym z przysługującej możliwości był stawiany tylko jeden warunek: nie mogli traktować otrzymywanych środków w kategorii zapłaty. Augustyn, przywołując św. Pawła, wołał mówić o specyficznej wymianie. Głosiciele Ewangelii mieli zaspakajać potrzeby duchowe wiernych, a ci w zamian wyręczali ich w zdobywaniu środków utrzymania. Zapewne dla większej jasności Biskup Hippony nazwie działalność głosicieli Ewangelii „pracą duchową” (*opere spiritali*), którą zdobywają oni „materialne środki do życia”³¹. Inaczej było w przypadku mnichów, którzy wprowadzili życie duchowe, ale nie wykonywali „pracy duchowej”³². Byli zatem zobowiązani do zarabiania na środki utrzymania pracą fizyczną, tym bardziej, że mogli połączyć pracę fizyczną z modlitwą³³. Dla nich Augustyn miał zatem takie pouczenie: „Paweł zalecał pracę fizyczną tym, którzy nie mieli prawa (*potestatem*) przysługującego głosicielom Ewangelii”³⁴.

Kwestię tego, jak należy traktować środki przekazywane duchownym, poruszył Grzegorz Wielki w kazaniu wygłoszonym dla duchowieństwa. Kaznodzieja koncentruje się na obowiązkach duchownych, wśród których głoszenie Ewangelii zdaje się być najważniejszym, i na zaniedbaniach, jakie zdaje się zauważać wśród duchownych. Opierając się na tekstach Ewangelii, papież dłuższy *passus* poświęca zagadnieniu pracy kaznodziejskiej. Jednym z jej elementów jest też kwestia rekompensaty za nią. Idąc za św. Pawłem, bez cytowania go wprost przypomina o prawie do „ziemskiej zapłaty” za taką pracę w formie środków do utrzymania. Powołując się na Apostoła Narodów, uważa nawet ten rodzaj rekompensaty za coś małego w porównaniu z dobrami duchowymi ofiarowanymi przez kaznodzieję³⁵. Nie można jej traktować w kategoriach zapłaty, a jedynie jako wsparcie „dające siły do pracy” i zachętę do starania się o prawdziwą nagrodę „przy zmartwychwstaniu”. Krótko można powiedzieć, odwołując się do Grzegorza Wielkiego, że „Prawdziwy kaznodzieja nie dlatego winien

³⁰ Augustinus, *De opere monachorum* XXI 24.

³¹ Augustinus, *De opere monachorum* VIII 9.

³² Szerzej na temat rodzajów prac, zob. P. Nehring, *Wstęp*, w: Św. Augustyn, *Pisma monastyczne*, ŻM 27, Tyniec 2002, s. 96-98.

³³ Mnisi mieli nawet „obowiązek nauczyć na pamięć modlitw, które powinni śpiewać albo recytować w czasie wykonywania prac ręcznych” (Turek, *Praca fizyczna w życiu monastycznym*, s. 186).

³⁴ Augustinus, *De opere monachorum* XX 23.

³⁵ Por. 1Kor 9,11.

głosić kazania, aby w tym czasie otrzymał zapłatę, lecz aby dlatego otrzymał zapłatę, aby mógł pracować [...] dlatego przyjmuje zapłatę za swoje kazanie, aby z powodu biedy nie musiał swej pracy zaniechać”³⁶.

Jasno zostaje określony charakter rekompensaty ze strony wiernych oraz kryterium decydujące o tym, kiedy można w sposób godziwy z tej rekompensaty skorzystać. Nie wspomina o środkach własnych kaznodziei. Zdaje się nie tylko je dopuszczać, ale w przypadku ich posiadania domaga się rezygnacji ze środków dostarczanych przez wiernych.

3. Obowiązek wiernych

„Prawo” do „życia z Ewangelii”, przyznane „sługom ołtarza i szafarzom sakramentów”, nakładało na wiernych obowiązek zapewnienia środków do utrzymania. Uderzająca jest intensywność z jaką o tym obowiązku przypominali najwybitniejsi przedstawiciele Kościoła starożytnego. Zaobserwować to można w tekstach pochodzących już z trzeciego wieku.

Orygenes we wspomianej już homilii, po przypomnieniu słuchaczom prawa zapisanego w Liście do Koryntian, zwraca się do słuchaczy w sposób następujący:

Niegodne i niestosowne, a nawet bezbożne, aby ten, kto czci Boga i wstępuje do Kościoła Bożego, kto wie, że kapłani i diakoni stoją przy ołtarzu i pełnią służbę wobec Słowa Bożego lub spełniają posługi kościelne, nie składał kapłanom pierwocin z owoców ziemi, które Bóg dał [...]. Wydaje mi się, że dusza takiego człowieka nie pamięta o Bogu, nie myśli i nie wierzy, że to Bóg udzielił owoców, które on zebrał [...]. Gdyby bowiem taki człowiek wierzył, że owoce zostały mu dane przez Boga, potrafiłby przecież przez złożenie darów kapłanom uczcić Boga za pomocą Jego darów i podarunków³⁷.

Obowiązek składania materialnych darów zdaje się ciążyć na każdym wierzącym i wynika już nawet nie z samego listu św. Pawła, ale z trzeźwej oceny sytuacji. Jest, jak można wnioskować, obowiązkiem ciężącym na ochrzczonym posiadającym dobra materialne.

Zobowiązujący charakter polecenia składania ofiar na kapłanów wzmacnia w opinii Orygenesa zdanie Chrystusa skierowane do faryze-

³⁶ Gregorius Magnus, *Homiliae in euangelia* 17, 7.

³⁷ Origenes, *In Numeros homiliae* 11, 2.

uszków, w którym zdawał się pochwalać ich za składanie ofiar „z mięty, kminku i kopru” (Mt 23,23). Origenes komentuje to następująco: „Zauważ, nauka Pańska wymaga, aby wypełniano to, co ważniejsze w Prawie, ale też nie pomijano tego, co nakazano w sensie literalnym”³⁸. Wprawdzie Chrystus nic nie mówił o przeznaczeniu ofiar, ale z innych tekstów wiadomo, że szły one na utrzymanie kapłanów i lewitów. W czasach Kościoła tych ostatnich zastąpili duchowni, więc to na nich zostało scedowane prawo ustanowione dla kapłanów i lewitów.

W innej homilii Origenes przestrzega wiernych przed stratami, jakie mogą ponieść w przypadku „gdy świecki, nie da kapłanom tego, co jest im niezbędne”. Zwracając się bezpośrednio do słuchających go wiernych w Cezarei, napomina:

Ty sam znajdziesz się w niebezpieczeństwie: jeśli bowiem nie dostarczysz oliwy do lampy, przyćmione zostanie światło wiedzy, które jest w kapłanach, i wskutek twojej winy nastąpi to, o czym mówi Pan: „Jeśli ślepy prowadzi ślepego, obaj w dół wpadną” (Mt 15,14)³⁹.

Ten sam temat w gorących słowach poruszał Grzegorz z Nazjanzu. Występując jako rzecznik części duchownych, materialnie gorzej sytuowanych, przypomina z wyrzutem obowiązek spoczywający na wiernych:

Czy sługi ołtarza – mam na myśli tych, którzy w świętym ubóstwie żyją [...] – utrzymywaliście w miarę waszych możliwości? Czy pozwalaliście im w ten sposób pilniej służyć ołtarzowi, gdyż korzystając z waszych dóbr, mogą wam ze swoich udzielać (Gal 6,6)?

Mitygując się dodawał:

Nie wypada byśmy się tego domagali, ale i wam nie wypada o tym zapominać. A ja poruszyłem tę kwestię nie ze względu na siebie – wolałbym umrzeć (1Kor 9,15) niż honor utracić i niech zginie [owoc moich trudów dla] Ewangelii, jeśli miałbym z tego ciągnąć zyski. Przecież głosić Ewangelię jest dla mnie świętym obowiązkiem, a moja dumą jest, że to czynię za darmo (1Kor 9,18)⁴⁰.

³⁸ Origenes, *In Numeros homiliae* 11, 2.

³⁹ Origenes, *Homiliae in Jesu Nave* 17, 3

⁴⁰ Gregorius Nazianzenus, *Oratio* 26, 6.

Apel biskupa Grzegorza zdaje się sugerować nie tyle regularne wynagrodzenie, ile zapewnienie środków utrzymania duchownym nieposiadającym własnych środków⁴¹.

Szeroko i w sposób nader interesujący ten temat rozwija Augustyn w jednej z homilii poświęconej wyjaśnieniu Ps 147. Zawarte tam słowa o trawie, która pojawia się na górach⁴², dają mu asumpt do szerszego rozwinięcia tematu zobowiązań materialnych spoczywających na wiernych. Wywód kaznodziei jest klarowny. Psalmista mówi o górach, na które spada deszcz i w efekcie czego wyrasta trawa. Dla biskupa Augustyna góry oznaczają ludzi, na których za sprawą sług Bożych spływa słowo Boże, a w efekcie winna zrodzić się trawa, czyli jałmużna. Jest ona naturalnym efektem spadającego deszczu i góry winny je wydać niezależnie nawet od tego, czy wymaga tego wyraźny nakaz czy też nie. Ta jałmużna ma zaradzić „koniecznym potrzebom posługujących Bogu” (*necessitates servientium Deo*). Nawet gdyby oni tego nie wymagali, tak jak to było w przypadku św. Pawła, wyznawcy Chrystusa nie powinni skąpić jałmużny, bo tego wymaga sprawiedliwość, czyli odpowiedź na dary duchowe spływające za pośrednictwem sług Bożych.

Po takim wywodzie kaznodzieja przechodzi do konkretnych postulatów. Według niego wspomniana jałmużna to rodzaj podatku składanego dla „rzeczpospolitej Chrystusa”. Wysokość tego podatku ustala sobie każdy sam, zgodnie ze swoim sumieniem. Zadaniem kaznodziei jest przypomnieć:

Wy stańcie się swoimi poborcami [...], obetnijcie sobie coś i oddajcie do skarbony, albo z dochodów rocznych, albo też z niektórych swoich codziennych zarobków [...]. Chcesz dać dziesięcinę? Uszczknij dziesięcinę, chociaż byłoby to niewiele, bo faryzeusze dawali dziesięcinę [...] Wasza sprawiedliwość niech będzie większa⁴³.

Jednakowo rzeczywistość jest daleko różna od tego, zdawać by się mogło, prostego wyliczenia, bo według biskupa „ty nawet tysięcznej części nie dajesz”⁴⁴. Krótko mówiąc, „sługom Bożym wszystko, co konieczne, należy się (*omnia deberi*) od wiernych”⁴⁵.

⁴¹ Niektórzy sądzą, że według Grzegorza „kapłan powinien być utrzymywany z funduszu gminy” (I. Milewski, *Pieniądz w greckiej literaturze patrystycznej IV wieku*, s. 86).

⁴² Por. Ps 147,8.

⁴³ Augustinus, *Enarrationes in psalmos* 146, 17.

⁴⁴ Augustinus, *Enarrationes in psalmos* 146, 17.

⁴⁵ Augustinus, *De consensu evangelistarum* 2, 30, 74.

Delikatniej do tej kwestii Augustyn podchodzi w cytowanym już traktacie *O pracy mnichów*. Kompilując różne teksty św. Pawła mogące stanowić komentarz do słów z Pierwszego listu do Koryntian, wnioskuje: „Paweł bardzo chciał, żeby pobożni wierni troszczyli się o dostarczanie świętym sługom Boga tego, co konieczne, doradzając to, ponieważ ta posługa przyniosła raczej korzyść tym, którzy się jej oddawali, niż tamtym, którzy ją przyjmowali”⁴⁶.

Biskup Hippony nie traktuje w tym miejscu świadczeń wiernych na rzecz „sług Bożych” w kategorii obowiązku, ale raczej jako korzyści. O jaką korzyść chodzi, w tym dziele nie tłumaczy, ale powraca do tego przy innej okazji w jednym ze swoich listów. Tłumaczy tam godziwe i zasługujące na nagrodę niebieską wykorzystanie dóbr materialnych. „Odziewanie i karmienie” szafarzy dóbr duchowych jest „bogobojną posługą bogatych i pobożnych chrześcijan”, dzięki której staną oni kiedyś po prawicy Chrystusa⁴⁷.

Jan Chryzostom przypomina wiernym „obowiązek utrzymania nauczycieli”, a wypełnienie tego obowiązku zostało przez św. Pawła tak sformułowane: „Aby ci, którzy ofiarują utrzymanie nauczycielom, nie mieli zbyt wielkiego mniemania o sobie”⁴⁸ i „aby ofiarujący nie poczuli się wywyższeni”⁴⁹.

4. Prawo czy możliwość?

Wyłożywszy kwestię swoich uprawnień do świadczeń ze strony gminy, św. Paweł informuje o rezygnacji z nich⁵⁰. Ta decyzja była szeroko komentowana przez Ojców szukających znaczenia tego, co uczynił Apostoł Narodów.

Grzegorz z Nyssy, omawiając przepisy starotestamentalne dotyczące szat kapłańskich, doszukuje się ich znaczenia duchowego. Znalazł tam też przepis dotyczący frędzli u szat. Ich naturalne znaczenie sprowadza się do roli ozdoby, w sensie duchowym natomiast wskazują na potrzebę przekraczania przykazań, dodawania do nich coś od siebie. Przykładem takiej postawy jest właśnie św. Paweł, „który do ścisłego wykonywania przy-

⁴⁶ Augustinus, *De opere monachorum* I 16.

⁴⁷ Por. Augustinus, *Epistula* 157, 4, 36-37.

⁴⁸ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 21, 4.

⁴⁹ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 22, 1.

⁵⁰ Por. 1Kor 9,15.

kazań dodał jeszcze uczynki przekraczające obowiązek. Prawo nakazuje, aby ci [...], którzy głoszą Ewangelię, także z tego żyli; Paweł zaś głosił Ewangelię za darmo⁵¹. W ten sposób przekroczył wymaganie przykazania i ubogacił je darem od siebie. W podobny sposób postępowanie św. Pawła ocenia Grzegorz Wielki. Według niego Apostoł, odmawiając „utrzymania się z Ewangelii [...], osiągnął wyższy styl życia”⁵².

Jan Chryzostom tłumaczy rezygnację św. Pawła z przysługujących mu środków utrzymania jego gorliwością i chęcią wyeksponowania wolności. Apostoł głosił Ewangelię, zupełnie nie oglądając się na wsparcie ze strony wiernych, bo stanowi to dla niego powód do chluby, bez podejrzenia o jakikolwiek motyw materialny. Jeżeli już można mówić o zysku, to w grę wchodzi tylko „nagroda przygotowana dla wierzących” w życiu wiecznym⁵³.

Na ten aspekt trudu apostołskiego zwraca również uwagę prezbiter Hieronim. W dyskusji na temat kwalifikacji głoszących Ewangelię, a więc także współczesnych mu duchownych, stawia za wzór św. Pawła, który nie korzystał z możliwości „życia z Ewangelii”, ale „pracuje własnymi rękami [...], aby przez większy trud otrzymać jakąś większą zapłatę”⁵⁴. Wprawdzie w tym miejscu Hieronim nie konkretyzuje, o jaką nagrodę chodzi, ale kontekst jednoznacznie wskazuje na nagrodę niebieską. Na taki sam motyw postępowania św. Pawła wskazuje Ambroży⁵⁵ czy też działający sto lat później Julian Pomeriusz, według którego Apostoł „Nie chciał, by owoc jego pracy był mu dany już teraz, ale wołał, by nastąpiło to dopiero w przyszłości”⁵⁶.

Innych motywów postępowania św. Pawła, bez wykluczania już wskazanych, dopatruje się Augustyn. We wspomnianym już kazaniu do Ewangelii według św. Jana podkreślił celowe działanie św. Pawła o charakterze apostołskim, bo „Błogosławiony Paweł z tego prawa (*ea potestate*), jakie miał z innymi głosicielami Ewangelii, nie korzystał, lecz na własny żołąd służył. A czynił to dla pogan, którym imię Chrystusa było nieznane, by nauką, jakby była sprzedajna, nie odstręczać”⁵⁷. Jan Chryzostom posuwa się dalej, podkreślając słabość wiary chrześcijan w Koryncie. Tłumaczy

⁵¹ Gregorius Nyssenus, *De vita Moysi* 2, 194.

⁵² Gregorius Magnus, *Moralia in Iob* V 27, 51.

⁵³ Por. Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 22, 3.

⁵⁴ Hieronimus, *Adversusu Iovinianum* 2, 22.

⁵⁵ Por. Ambrosius, *Epistulae* 7, 22.

⁵⁶ Iulianus Pomerius, *De vita contemplativa* II 14.

⁵⁷ Augustinus, *In Evangelium Ioannis tractatus* 122, 3.

św. Pawła: „Ponieważ Koryntianie byli słabi, woleliśmy raczej uczynić więcej niż przykazano, aniżeli stawiać przeszkodę Ewangelii”⁵⁸.

Inaczej na tę sytuację biskup Hippony spojrzal w słynnym kazaniu *O pasterzach*. Postawę św. Pawła dość nieoczekiwanie zinterpretował z perspektywy przypowieści o miłosiernym Samarytaninie. Ten, jak wiadomo, zaprowadził poranionego człowieka do gospody i obiecał gospodarzowi pokryć koszty dalszego leczenia. Zdaniem Augustyna Apostoła, mając prawo do korzystania z przysłowiowego „mleka trzody”, „Osobiście zrezygnował z przeznaczonego nań utrzymania [...]. Tak więc Apostoła więcej uczynił [...]. O tych zatem, którzy nie pragną mleka trzody, cóż nadto powiemy? Są bardziej miłosierni albo raczej hojniej wypełniają powinność miłosierdzia”⁵⁹. Ważniejsze dla św. Pawła było pozyskanie owiec do owczarni Chrystusa niż oglądanie się na dyspozycję Jezusa, który „Tak postanowił (*Dominus disposuit*), aby głoszący Dobrą Nowinę z Dobrej Nowiny żyli”⁶⁰.

Decyzja św. Pawła daje też biskupowi Augustynowi asumpt do zastanowienia się nad naturą „polecenia Pana” zezwalającego na „życie z Ewangelii”. Najszerzej wyjaśnia ten szczegół w traktacie *O zgodności ewangelistów*. Píše tam:

Można wnioskować, iż Pan nie nakazał tego (*non ita praecepisse*) w takim znaczeniu, jakoby Ewangelisci nie mieli żyć z czego innego jak tylko z datków tych ludzi, którym głosili Ewangelię. W przeciwnym razie Apostoła postępowałby wbrew temu nakazowi [...]. Pan jednak udzielił władzy (*potestatem dedisse*), na mocy której zdawali sobie sprawę, iż im się to należy [...], została im udzielona możliwość (*utendi potestatem*)⁶¹.

W homilii zaś Augustyn powie: „życie z Ewangelii, to jest czerpanie z niej utrzymania, nie jest koniecznością nałożoną na Apostołów, lecz prawem udzielonym (*potestatem datam*)”⁶².

We wszystkich interesujących nas tekstach Augustyn, mówiąc o tym, czego udzielił Chrystus Apostołom i ich następcom, używa konsekwentnie terminu „potestas”⁶³. W polskich tłumaczeniach zwykło się mówić o „prawie”, co nie do końca zdaje się zgadzać ze znaczeniem tego termi-

⁵⁸ Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 21, 4.

⁵⁹ Augustinus, *Sermo* 46, 4.

⁶⁰ Augustinus, *Sermo* 46, 4.

⁶¹ Augustinus, *De consensu ewangelistarum* 2, 30, 73.

⁶² Augustinus, *In Evangelium Ioannis tractatus* 122, 3.

⁶³ Zaznaczone to zostało w przytoczonych polskich tłumaczeniach.

nu⁶⁴, nie mówiąc o znaczeniu, w jakim został on użyty przez Augustyna. Według Hipponity „głosiciele Ewangelii” otrzymali możliwość „życia z Ewangelii”. Zasada podana przez św. Pawła nie obligowała ich do korzystania z tej możliwości, ale w razie potrzeby czy konieczności uprawniała nawet do domagania się od wspólnoty otrzymania koniecznych środków. W podobny sposób traktowali to polecenie inni Ojcowie Kościoła. Piszą lub mówią o poleceniu Pana bez specyfikowania jego natury⁶⁵. W świetle rozpatrywanych powyżej interpretacji, dla „głosicieli Ewangelii” miało ono charakter fakultatywny, podczas gdy dla wiernych – obligatoryjny, bo nakładało na nich obowiązek zapewnienia środków utrzymania, z których duchowni mogli, ale nie musieli, a czasem wręcz nie powinni korzystać.

Analiza tekstów wczesnochrześcijańskich odnoszących się do wskazań św. Pawła, tłumaczących zasadę „życia z Ewangelii” (1Kor 9,14), sugeruje kilka spostrzeżeń.

(1) Wskazania Apostoła były traktowane jako teologiczne przesłanki do znalezienia rozwiązań w delikatnej, a jednocześnie egzystencjalnie bardzo ważnej kwestii środków utrzymania duchownych. W przekonaniu Ojców Kościoła obowiązek zapewnienia takich środków spoczywał na wiernych.

(2) Od samego początku mówiono o środkach „koniecznych do życia”, umożliwiających poświęcenie się działalności duszpasterskiej, by odsunąć skojarzenie z wynagrodzeniem za pracę i uchronić przed nadużyciami⁶⁶. Temat ten często podejmowali prezbiterzy (Orygenes, Hieronim, Jan Chryzostom, Pomeriusz), co sugeruje, że zasada „życia z Ewangelii” dotyczyła wszystkich duchownych.

(3) Nie wszyscy duchowni z tego korzystali, preferując korzystanie z własnych środków, względnie pracy na własny rachunek. Rezygnowali z czegoś, co traktowali jako przysługujący im przywilej w określonych okolicznościach.

⁶⁴ Por. *Słownik łacińsko-polski*, t. 4, red. M. Plezia, Warszawa 1999, s. 220.

⁶⁵ Jan Chryzostom mówi ogólnie o „pozwoleniu Chrystusa”. Zob. Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae* 21, 5.

⁶⁶ Nadużycia zdarzały się również wśród duchownych, którzy utrzymywali się z własnych środków czy też z działalności nieduszpasterskiej, o czym świadczą interwencje pierwszych synodów. Szerzej zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego. Starożytność*, Warszawa 1986, s. 89.

“Receive Their Living from the Gospel” (1Cor 9:14) – the St. Paul’s Rule in the Fathers of Church Interpretation

(summary)

St. Paul wrote in his letter to the Corinthians “the Lord has commanded that those who preach the gospel should receive their living from the gospel” (1Cor 9:14). These words justified the opportunity, and sometimes the necessity, to provide a living for the clergy by believers. The Fathers of Church while analyzing the Apostle’s words, they have wondered for who and what circumstances these words were applicable to. It was agreed that this should not be a remuneration but a living which allowed dedicate to the priesthood. The Christ command imposed the duty for believers to provide the clergy with a living. But the clergy was not obliged to use it.

Keywords: “receive their living from the Gospel”; living; remuneration

„Życie z Ewangelii” (1Kor 9,14) – zasada św. Pawła w interpretacji Ojców Kościoła

(streszczenie)

Św. Paweł w liście do gminy w Koryncie napisał „Pan postanowił, ażeby z Ewangelii żyli ci, którzy głoszą Ewangelię” (1Kor 9,14). Słowa te uzasadniały możliwość, a czasem konieczność zapewnienia środków utrzymania duchownym przez wiernych. Ojcowie Kościoła, analizując słowa Apostoła, zastanawiali nad tym, kogo i w jakich okolicznościach pozwolenie to dotyczy. Zgadzano się, że miały być to tylko środki konieczne do życia, których nie można było traktować jako wynagrodzenie, ale tylko jako umożliwienie poświęcenia się pracy duszpasterskiej. Polecenie Chrystusa nakładało na wiernych obowiązek zapewnienia wspomnianych środków. Z kolei duchowni nie mieli obowiązku korzystania z tych środków, co nie zawsze jest zauważane w polskich przekładach.

Słowa kluczowe: „życie z Ewangelii”; utrzymanie; wynagrodzenie

Bibliografia

Źródła

- Augustinus, *Enarrationes in psalmos*, PL 37, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *Objaśnienia Psalmów*, PSP 42, Warszawa 1986.
- Augustinus, *De opere monachorum*, PL 40, 547-582, tł. R. Szaszka – P. Nehring, Św. Augustyn, *O pracy mnichów*, w: Św. Augustyn, *Pisma monastyczne*, ŻM 27, Kraków 2002, s. 187-267.
- Augustinus, *In Evangelium Ioannis tractatus*, PL 53, tł. W. Szoldrski – W. Kania, Św. Augustyn, *Homilie na Ewangelię św. Jana*, PSP 15, Warszawa 1977.

- Augustinus, *Epistula* 157, PL 33, 675-693, tł. P. Nehring, Św. Augustyn, *List 157*, w: Św. Augustyn, *Pisma monastyczne*, ŻM 27, Kraków 2002, s. 479-496.
- Augustinus, *Sermo* 46, PL 38, 295-316, tł. A. Strzelecka, „Teologia Patrystyczna” 8 (2011) s. 175-211.
- Augustinus, *De consensu ewangelistarum*, PL 35, 1041-1229, tł. J. Sulowski, Św. Augustyn, *O zgodności ewangelistów*, PSP 50/1, Warszawa 1989.
- Clemens Alexandrinus, *Stromata*, ed. A. van den Hoek, SCh 463, Paris 2001, tł. J. Niemirska-Pliszczyńska, Klemens Aleksandryjski, *Kobierce zapisków filozoficznych dotyczących prawdziwej wiedzy*, Warszawa 1994.
- Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, ed. M. Adriaen, CC 143B, Turnhout 1985, tł. A. Wilczyński, Św. Grzegorz Wielki, *Moralia. Komentarz do Księgi Hioba*, t. 5, ŻM 75, Tyniec 2015.
- Gregorius Magnus, *Homiliae in euangelia*, ed. R. Etaix, CC 141, Turnhout 1999, tł. W. Szoldrski, Św. Grzegorz Wielki, *Homilie na Ewangelię*, PSP 3, Warszawa 1970.
- Gregorius Nazianzenus, *Oratio* 26, PG 35, 1227-1252, tł. J.M. Szymusiak, *Grzegorz Teolog*, Poznań 1965.
- Gregorius Nyssenus, *De vita Moysi*, ed. J. Daniélou, SCh 1bis, Paris 1942, tł. S. Kalinkowski, Grzegorz z Nyssy, *Życie Mojżesza*, ŻMT 50, Kraków 2009.
- Hieronimus, *Epistulae*, ed. I. Hilberg, CSEL 55, Vindobonae 1910, tł. J. Czuj, Hieronim ze Strydonu, *Listy*, t. 2, ŻMT 55, Kraków 2010.
- Hieronimus, *Adversusu Iovinianum*, PL 23, 221-252, tł. L. Nieścior, Św. Hieronim ze Strydonu, *Przeciw Jowinianowi*, ŻM 67, Tyniec 2013, s. 115-384.
- Iulianus Pomerius, *De vita contemplativa*, PL 59, 415-520, tł. A. Żurek, Julian Pomeriusz, *O życiu kontemplacyjnym*, ŻM 17, Tyniec 1998.
- Johannes Chrysostomus, *In epistulam I ad Corinthios argumentum et homiliae*, PG 61, 9-382, tł. A. Paciorek, Jan Chryzostom, *Homilie do Pierwszego listu św. Pawła do Koryntian*, Biblia Ojców 2, Częstochowa 2021.
- Origenes, *In Numeros homiliae*, ed. L. Doutreleau, SCh 442, Paris 1999, tł. S. Kalinkowski, Orygenes, *Homiliae o Księdze Liczb*, ŻMT 76, Kraków 2016.
- Origenes, *In Epistulam ad Romanos*, ed. C.P. Hammond Bammel, SCh 539, Paris 2010, tł. S. Kalinkowski, Orygenes, *Komentarz do Listu św. Pawła do Rzymian*, PSP 57/1-2, Warszawa 1994.
- Origenes, *Commentarium in Mattheum*, ed. R. Girod, SCh 162, Paris 1970, tł. K. Augustyniak, Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Mateusza*, ŻMT 10, Kraków 1998.
- Origenes, *Commentariorum series (latine)*, ed. E. Klostermann, GCS 11, Leipzig 1933, tł. K. Augustyniak, Orygenes, *Komentarz do Ewangelii według Św. Mateusza*, cz. 2, ŻMT 25, Kraków 2002.
- Origenes, *Homiliae in Jesu Nave*, ed. A. Joubert, SCh 71, Paris 1960, tł. S. Kalinkowski, Orygenes, *Homilie o Księdze Jozuego*, PSP 34/4, Warszawa 1986.

Opracowania

- Banaszak M., *Historia Kościoła katolickiego. Starożytność*, Warszawa 1986.
- Cipriani N., *Introduzione*, w: Sant'Agostino, *Morale e ascetismo cristiano*, NBA VII/2, Roma 2001, s. 491-510.
- Milewski I., *Majątek kościelny i jego funkcja w świetle pism kapadockich Ojców Kościoła i Jana Chryzostoma*, „Vox Patrum” 34-35 (1998) s. 415-435.
- Milewski I., *Pieniądz w greckiej literaturze patrystycznej IV wieku*, Gdańsk 1999.
- Nehring P., *Wstęp*, w: Św. Augustyn, *Pisma monastyczne*, ŻM 27, Tyniec 2002, 23-135.
- Turek W., *Praca fizyczna w życiu monastycznym: argumentacja św. Augustyna w „De opere monachorum”*, „Vox Patrum” 70 (2018) s. 171-191.
- Żurek A., *Prawo do „życia z Ewangelią” w świetle tradycji patrystycznej*, „Tarnowskie Studia Teologiczne” 21/2 (2002) s. 97-112.